

*Ткачук Т. І.,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету*
*Паславська І. Б.,
асистент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету*

ЗАСТОСУВАННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ З МЕТОЮ ДОСЯГНЕННЯ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ

Анотація. У статті визначається зміст поняття перекладацьких трансформацій як одного з важливих мовних засобів переходу від оригінального до перекладеного тексту, за відсутності прямих і повних відповідників і неможливості встановлення однозначних відносин між словами, щоб максимально повно передати інформацію, закладену в оригінальному тексті. Розглядаються різні підходи до класифікацій перекладацьких трансформацій.

Ключові слова: переклад, перекладацька трансформація, еквівалентний переклад.

Постановка проблеми. Відомо, що переклад існує для того, щоб повною мірою замінити оригінал, але оскільки повномірною тотожністю неможлива, то можна говорити лише про еквівалентність, про деякий ступінь наближення перекладу до оригіналу. Таким чином, можна стверджувати, що успіх міжмовної комунікації залежить від рівня близькості перекладу до оригіналу, незважаючи на мовні та культурні відмінності, які неможливо відтворити в перекладі. У теорії перекладу еквівалентність визначається як збереження відносної рівності (балансу) змістової, семантичної, стилістичної й функціонально-комунікативної інформації, що міститься в оригіналі й перекладі. Одним із головних завдань перекладача є максимально повна передача змісту оригіналу та перекладу. Метою перекладацької еквівалентності є максимально можливий ступінь збереження змісту, але в кожному окремому випадку досягнення мети здійснюється різними засобами, одним із яких є трансформації. Незважаючи на досить молодий вік теорії перекладу, існує велика кількість праць, присвячених перекладацьким трансформаціям. Знання теоретичних засад даної проблеми є важливим аспектом у роботі кожного перекладача. Необхідно відзначити, що сьогодні, на жаль, не існує єдиного визначення самого поняття перекладацьких трансформацій, що дає підставу для детального дослідження цього важливого питання.

Метою статті є вивчення й аналіз перекладацьких трансформацій та їх класифікацій як засобу досягнення еквівалентного перекладу. Розгляд цієї теми потребує звернення до праць таких науковців, як Л.С. Бархударова, В.Н. Комісарова, Л.К. Лагішева, С.С. Максимова, Р.К. Мін'яр-Белоручева, Я.І. Рецкера, О.Л. Семенова, А.В. Федорова, О.Д. Швейцера та інших дослідників.

Виклад основного матеріалу. У положеннях психолінгвістики про структуру мовленнєвої діяльності, які можна застосовувати під час моделювання перекладацького процесу, у мовленнєвій діяльності людини виділяють декілька етапів. На початку виникає мотив, який спонукає до дії, потім ціль,

яку людина намагається досягнути за допомогою внутрішньої програми майбутнього висловлювання, далі процес побудови висловлювання у внутрішній мові, і, нарешті, вербалізація, висловлювання в усному чи писемному мовленні. У теорії перекладу особливе місце приділяється психолінгвістичним дослідженням, які свідчать про те, що внутрішня програма будується не на базі природної мови, а на індивідуальному предметно-образному коді людини. Внутрішня програма представляє задум у стислій його формі й може розкритися засобами будь-якої мови, якою ця людина володіє. Оскільки перекладач здійснює мовленнєву діяльність, створюючи текст перекладу, процес перекладу проходить ті самі етапи, істотною відмінністю є лише те, що внутрішня програма являє собою згорнутий зміст оригіналу. Тоді на першому етапі перекладач «перекладає» зрозумілий ним зміст оригіналу на свою мову, «мову мозку», у вигляді своєї внутрішньої програми (задуму висловлювання), а на другому – розгортає цю програму іншою мовою, обираючи самостійно шлях переходу та мовні засоби, оскільки задум висловлювання не може містити заготовлених заздалегідь мовних одиниць [3, с. 156].

Процес перекладу в загальній його формі являє собою ряд численних послідовних операцій, за допомогою яких перекладач вдало здійснює перехід від оригіналу до перекладу. За відсутності прямих і повних відповідників і неможливості встановлення однозначних відношень між словами, перекладач, здійснюючи перехід, застосовує якісні міжмовні перетворення, перекладацькі трансформації, для того щоб максимально повно передати інформацію, закладену в оригінальному тексті [1, с. 152]. Перекладацькою трансформацією називають трансформування початкової одиниці або перестройку якогось елемента для того, щоб зберегти в перекладі специфіку вираженого нею поняття. У вузькому значенні перекладацька трансформація є перетворенням, модифікацією форми або змісту й форми, зокрема, з метою збереження відповідності комунікативного впливу на адресатів оригіналу й перекладного тексту. Такі перетворення здійснюються як на підставі системних розбіжностей двох мов і є системними трансформаціями, так і через відмінність культур, онтологій двох народів, програм інтерпретації читачів оригіналу й перекладу. Безперечно, у процесі перекладу неможливо зберегти семантику й форму, ще й передати читачам перекладного тексту, які належать до іншої культури, є носіями іншої мови й занурені в інше буття й соціум, інформацію різного порядку. Тому найбільш гармонійне входження читачів перекладу до чужої культури й мови можливе лише за рахунок окресленого балансу, досягти якого повинен перекладач. Зважаючи на це,

переклад, яким би адекватним він не був, завжди є трансформацією в широкому розумінні цього терміна [9, с. 456].

Існує багато визначень терміна «перекладацька трансформація». Наприклад, на думку Я.Й. Рецкера, трансформації є прийомами логічного мислення, які допомагають розкривати значення іншомовного слова в контексті та знайти йому відповідник, який не збігається зі словником [7, с. 38]. В.Н. Комісаров вважає, що «відношення між відрізком оригіналу та відповідним відрізком перекладу можна представити як перетворення (трансформацію) першого у другий за певними правилами» [3, с. 164]. Під перекладацькими трансформаціями М.К. Гарбовський розуміє «такий процес перекладу, у ході якого система смислів, укладена в мовних формах вихідного тексту, сприйнята та зрозуміла перекладачем в силу його компетентності, трансформується природним способом унаслідок мовної асиметрії в більш-менш аналогічну систему смислів, перевтілюючись у форми мови перекладу» [2, с. 366].

Л.К. Латишев, розуміючи еквівалентність як рівноцінний вплив тексту оригіналу та перекладу на своїх читачів, визначає трансформації як відступ від структурного й семантичного паралелізму між вихідним текстом і перекладом на користь їхньої рівноцінності з точки зору впливу [4, с. 27]. На думку Л.С. Бархударова, переклад можна вважати міжмовною трансформацією та цілком слушно проектував перекладацькі трансформації як міжмовні перетворення на досягнення перекладацької еквівалентності (адекватності) перекладу попри розходження у формальних і семантичних системах двох мов [1, с. 6]. Підсумовуючи матеріал викладений різними науковцями щодо визначення перекладацьких трансформацій, можна зробити висновок, що перекладацькі трансформації є невід'ємною частиною перекладацького процесу, міжмовними перетвореннями, використовуючи які, перекладач долає труднощі різного рівня – від передачі сенсу, закованого у слова чи реченнях, до інформації, що відноситься до культури, традицій, смаків нації, що потребує виходу за суто лінгвістичну мовну систему, – кінцевим етапом яких є досягнення еквівалентного (адекватного) перекладу.

Л.К. Латишев називає три основні причини використання перекладацьких трансформацій: 1) розходження в системах мов оригіналу та перекладу (в одній із мов може бути відсутня категорія, властива іншій мові; всередині однієї і тої самої категорії членування різняться; зіставні лінгвістичні категорії не цілком співпадають за обсягом значення); 2) розходження норм у мовах тексту перекладу й тексту оригіналу (з порушенням норми ми стикаємось у тому випадку, коли суть висловлювання зрозуміла, однак викликає уявлення про невірність мови (нормативні відхилення)); 3) незбіг узусу, діючого в середовищі носіїв мов оригіналу та перекладу (узус – правила ситуативного використання мови; відображає мовні звички та традиції даного мовного колективу [4, с. 68].

У сучасному перекладознавстві існує багато підходів як до визначення, так і до класифікації перекладацьких трансформацій. Науковці, розуміючи, що трансформуванню може бути піддане лексичне або граматичне значення слів і словформ, а також стилістичні значення одного слова, не прийшли до єдиної думки, а класифікують перекладацькі трансформації по-різному. Так, О.Л. Семенов виділяє лексичні (диференціація, конкретизація та генералізація значення, змістове розгалуження, антонімічний переклад, описовий переклад), граматичні (заміни, зміна порядку слів, словосполучень, речень

тощо), семантичні (генералізація, конкретизація, додавання, пропуски) та стилістичні (компенсація та адаптація перекладу) типи трансформацій [8, с. 47]. На думку В.Н. Комісарова, перекладацькі трансформації залежно від характеру перетворень поділяються на лексичні (перекладацька транскрипція, транслітерація та перекладацьке калькування), граматичні (дослівний переклад, розчленування речень, об'єднання речень і граматичні заміни) та лексико-граматичні (прийом антонімічного перекладу, прийом описового перекладу та прийом компенсації) [3, с. 159].

Л.С. Бархударов виокремлює такі перекладацькі трансформації: граматичні, серед яких перестановки, заміни, опущення та додавання; лексичні (конкретизація та генералізація) та комплексні лексико-граматичні заміни (антонімічний переклад) [1, с. 159]. Відомий український перекладознавець С.Є. Максимов до перекладацьких трансформацій відносить лексичні та семантичні (генералізація, диференціація, конкретизація, смисловий розвиток, антонімічний переклад, компенсація й повна перестановка сегментів тексту), а також граматичні (переміщення, тобто зміна порядку слів і словосполучень, граматичні заміни, додавання та пропуски) трансформації [5, с. 114]. О.Д. Швейцер розрізняє такі групи трансформацій: 1) трансформації на компонентному рівні семантичної валентності у разі застосування різного роду заміни. Наприклад, заміна морфологічних засобів лексичними, морфологічними, синтаксичними або фразеологічними та інші; 2) трансформації, що здійснюються на референціальному рівні, тобто: – конкретизація (або гіпонімічна трансформація); – генералізація (гіперонімічна трансформація); – заміна реалій (інтергіпонімічна трансформація); – переклад за допомогою реметафоризації (синекдохічна трансформація); – метонімічні трансформації; – реметафоризації (заміни однієї метафори іншою); – деметафоризації (заміни метафори її антиподом – неметафорою); – комбінації вищезазначених трансформацій; 3) трансформації на стилістичному рівні – компресія і розширення. Під компресією мається на увазі еліipsis, семантичне стягнення, опущення надлишкових елементів і лексичне згоргання [10, с. 113].

Л.К. Латишев класифікує перекладацькі трансформації за характером відхилення від міжмовних відповідностей і поділяє їх на: 1) морфологічні – заміна однієї категоріальної форми іншими або кількома; 2) синтаксичні – зміна синтаксичної функції слів і словосполучень; 3) стилістичні – зміна стилістичного забарвлення відрізка тексту; 4) семантичні – зміна не лише форми вираження змісту, але й самого змісту, тобто за допомогою яких описана ситуація; 5) змішані – лексико-семантичні та синтаксично-морфологічні [4, с. 78]. Саме ця класифікація є найбільш розширеною і детальною та розглядає трансформації з погляду основних компонентів мови: лексики, граматики, семантики та морфології. Р.К. Міньяр-Білоручев розглядає три типи трансформацій – лексичні, граматичні, семантичні: до лексичних він відносить прийоми генералізації і конкретизації; до граматичних – пасивізації, заміну частин мови і членів речення, об'єднання речень або їх членування; до семантичних – метафоричні, синонімічні, метафоричні заміни, логічний розвиток понять, антонімічний переклад і прийом компенсації [6, с. 96].

Висновки. Отже, дослідники розрізняють перекладацькі трансформації залежно від типів вихідних одиниць висловлювання, які перетворюються. Трансформації відбуваються, коли немає відповідних мовних одиниць у мовах. Узагальнюючи, виділяємо все ж таки основні типи перекладацьких трансформацій: лексичні,

граматичні, семантичні та стилістичні. Під лексичними трансформаціями ми розуміємо перекладацькі перетворення, початковим і кінцевим елементом яких є лексична одиниця. Граматичними трансформаціями є перетворення граматичних форм і структур одиниць оригінального тексту, які формально є не еквівалентними формам і структурам мови перекладу, зберігаючи змістові відповідності. Семантичні трансформації – це вид перекладацьких перетворень, які полягають у модифікації семантичної структури елементів оригінального тексту в процесі перекладу, зберігаючи змістові та функціональні відповідності. Під стилістичними трансформаціями розуміємо використання мовних одиниць і засобів, які мають відношення до іншого функціонального стилю або які мають інше експресивно-стилістичне забарвлення, порівняно з відповідними одиницями та засобами оригінального тексту.

Отже, чому перекладачі вимушені звертатися до трансформацій? Головною причиною використання перекладацьких трансформацій є суттєві розбіжності комунікативних компетенцій носіїв іноземної мови й носіїв мови перекладу та необхідність нівелювати їх заради досягнення рівноцінного впливу як оригінального, так і перекладеного тексту. Перекладацькі трансформації є невід'ємною частиною перекладацького процесу та засобом вирішення протиріч, які періодично виникають. До вибору трансформації перекладач повинен підходити обережно та грамотно, оскільки кінцевим результатом є формування балансу відповідності мовних одиниць різних рівнів у межах цілісного процесу – перетворення знакової форми однієї мови на знакову форму іншої.

Література:

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода. М.: Международные отношения, 1975. 239 с.
2. Гарбовский Н. К. Теория перевода. М.: Изд-во МГУ, 2004. 544 с.
3. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. 2-е изд., испр. М.: Р.Валент, 2011. 408с.
4. Латышев Л. К. Курс перевода. Эквивалентность и способы её достижения. М.: Международные отношения, 1981. 198 с.

5. Максимов С. С. Практичний курс перекладу (англійська та українська мови). Теорія та практика перекладацького аналізу тексту для студентів факультету перекладачів та факультету заочного та вечірнього навчання: навч. посібник. К.: Ленвіт, 2006. 157 с.
6. Миньяр-Белоручев Р. К. Общая теория перевода и устный перевод. М.: Воениздат, 1980. 237 с.
7. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. М.: Р. Валент, 2004. 240 с.
8. Семёнов А. Л. Основные положения общей теории перевода. М.: Изд-во Российского ун-та дружбы народов, 2005. 99 с.
9. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. П.: Довкілля-К, 2011. 844 с.
10. Швейцер А. Д. Перевод и лингвистика: Статус, проблемы, аспекты. М.: Наука, 1988. 215 с.

Ткачук Т. И., Паславская И. Б. Применение переводческих трансформаций с целью достижения эквивалентности

Анотация. В статье раскрывается понятие переводческих трансформаций как одного из важных языковых способов перехода от оригинального до переводного текста, при отсутствии прямых и полных соответствий и невозможности установления однозначных отношений между словами, для того чтобы максимально полно передать информацию, заложенную в оригинальном тексте. Рассматриваются разные подходы к классификациям переводческих трансформаций.

Ключевые слова: перевод, переводческие трансформации, эквивалентный перевод.

Tkachuk T., Paslavska I. Application of translation transformations as the objective of achieving the equivalence

Summary. The article deals with the notion of the translation transformations as one of the important language means of transition from the original text to the translated text when there are no direct and full language matches in order to transmit the full information contained in the original text. Different approaches of scientists regarding the classification of translation transformations are analyzed in the article.

Key words: translation, translation transformation, equivalent translation.